

Irena Nowak

Odnaleziona mapa : ze zbiorów kartograficznych Biblioteki Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 2/2, 100-105

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

IRENA NOWAK
Biblioteka Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

ODNALEZIONA MAPA ZE ZBIORÓW KARTOGRAFICZNYCH BIBLIOTEKI WYDZIAŁU NAUK O ZIEMI UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

Zbiory kartograficzne Biblioteki Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego pochodzą przede wszystkim z zasobów założonej w 1976 i przyłączonej do Biblioteki w 2003 roku Składnicy Map. Są istotnym źródłem wiedzy dla studentów i pracowników naukowych, niezbędnym w procesie dydaktycznym i badawczym. Zbiory te liczą obecnie ponad 30 000 egzemplarzy, a stanowią je: zabytkowe mapy i atlasy oraz wydane współcześnie mapy, atlasy i zdjęcia lotnicze. Część przedwojennych map zostało zeskanowanych w celu ich udostępniania, np. komplet map topograficznych Polski w skali 1:100 000, wydanych przez Wojskowy Instytutu Geograficzny.

Mapy i atlasy pozyskiwano z różnych źródeł. Przede wszystkim dokonywano zakupów bezpośrednio w wydawnictwach kartograficznych. Starano się też o darowizny z archiwów i wydawnictw. Część materiałów, szczególnie wydanych przed II wojną światową, nabyto w antykwariatach. Bogaty zbiór map topograficznych został przekazany przez Archiwum Map Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Bardzo cenne nabytki stanowią darowizny osób prywatnych. Dzięki zasoby wzbogaciły się o wiele ciekawych map z XIX i XX wieku z terenów Polski i jej otoczenia, a także reprodukcje pozycji wcześniejszych¹. Są to mapy seryjne, tematyczne i specjalne oraz własnościowe dóbr z terenów dawnej Polski.

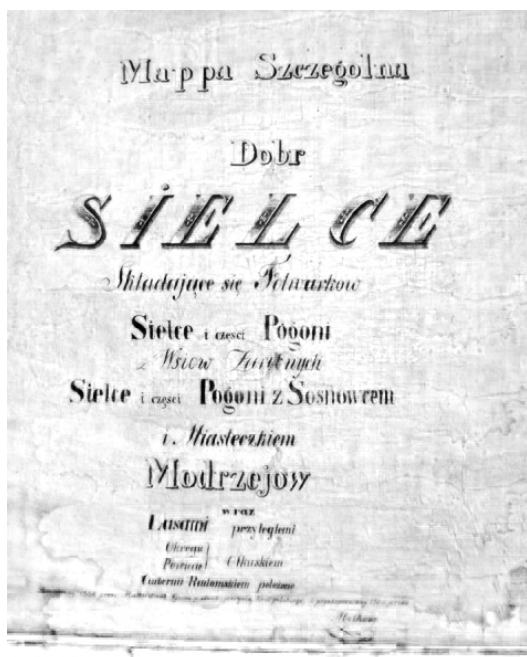
¹ A. Konias: *XIX-wieczne mapy topograficzne ziem polskich w Zbiorach Kartograficznych Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego*. W: *Kartografia polska XIX wieku w do-robku Bolesława Olszewicza. Materiały XX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii, Polanica Zdrój, 13-15 kwietnia 2000*. Red. W. Werner, J. Ostrowski. Wrocław-Warszawa, 2000, s. 207.

Z takiego właśnie źródła pochodzi rękopiśmienna mapa dóbr sieleckich (Sosnowiec), znaleziona podczas remontu starej kamienicy w centrum Sosnowca.

Mapa ta wykonana została ręcznie na kalce płóciennej o wymiarach 148 na 95 cm. Oprawiona jest w drewniane rolki, co świadczy o tym, że kiedyś służyła jako mapa ścienna. Nie była przechowywana w odpowiednich dla takich obiektów warunkach, dlatego jest mocno podniszczona. Szczególnie ucierpiały jej brzegi, które są postrzępione i bardzo kruche. Nosi też ślady zawilgocenia w postaci licznych plam i zacieków, w najbliższym czasie powinna zatem zostać poddana konserwacji. Jednak mimo tych uszkodzeń nie zatraciła swego piękna i wartości. Jest bardzo ważnym świadectwem zagospodarowania terenu Sosnowca w XIX wieku, źródłem informacji o tamtych czasach. Zaopatrzona jest w starannie wykaligrafowany tytuł: *Mappa Szczególna Dóbr Sielce składające się z Folwarków Sielce, części Pogoni z Sosnowcem i Miasteczkiem Modrzejów wraz z Lasami przyległymi Okręgu Powiecie Olkuskim Gubernii Radomskiej położone* (zob. il. 1). Obejmuje tereny od Niwki na południu po Małobądz na północy i od Dąbrówki na zachodzie, po lasy należące do dóbr Klimontowa na wschodzie. Większość tego obszaru należy obecnie do Sosnowca. Skala mapy wynosi 1:5 000, lecz wykonawca zaopatrzył ją także w trzy różne podziałki transwersalne, gdyż w tym czasie używano różnych jednostek miar. Są to pręty nowopolskie, sążnie arszynowe rosyjskie i pręty reńskie². *Mappa ...* została wykonana na podstawie pomiarów terenowych przeprowadzonych w roku 1850 przez geometrę przysięgłego Królestwa Polskiego Halberstadta. Jej kopię sporządził w roku 1860 geometra przysięgły Królestwa Pruskiego Molkow. Czas powstania dokumentu jest nieprzypadkowy: ściśle wiąże się z historią tego terenu i początkami rozwoju przemysłu. Wykonanie mapy zlecono prawdopodobnie w związku ze sprzedażą dóbr sieleckich hrabiemu Andrzejowi Renardowi, który kupił je dla swego syna Jana³. Od tej pory datuje się dynamiczny rozwój tego obszaru, wiążący się ściśle z odkryciem bogatych złóż minerałów – przede wszystkim węgla kamiennego – oraz rozwojem kolei, ale także z dobrym zarządzaniem i zastosowaniem nowoczesnych maszyn i urządzeń .

² Tenże: *Odzyskana mapa*. „Dziennik Zachodni”1997, nr 89 (111), s. 3.

³ Tenże: *Zagłębie Dąbrowskie w kartografii (zarys historyczny)*. W: *Zagłębie Dąbrowskie. W poszukiwaniu tożsamości regionalnej*. Pod red. M. Barańskiego. Katowice 2001, s. 199.

Rys. 1.
Mapa Szczególna Dóbr Sielce
(fragmenty, fot. I. Nowak)

Na mapie tereny te zupełnie nie przypominają obecnego obrazu miasta. Stanowią wiele małych wiosek rozrzuconych wśród pól i lasów, pośrodku których malowniczo wije się Czarna Przemsza. Jej bieg, z licznymi meandrami i starorzeczami, jest zupełnie niepodobny do dzisiejszego i stanowi sam w sobie cenną informację dla hydrografów. Sieć rzeczna i zbiorniki wodne zostały pokolorowane na niebiesko. Centralnym punktem mapy jest wieś Sielce i znajdujące się w pobliżu zabudowania dworskie wraz zamkiem. Początki istnienia tej osady historycy osadzają nawet w XII-XIII wieku, ale pierwsze wzmianki pisane pochodzą z wieku XIV. Sielce były osadą rycerską położoną wśród bagien i lasów, która z biegiem wieków przekształcała się w majątek ziemski z zamkiem i typową dworską zabudową⁴. Autor *Mappy...* starannie wyróżnił też kolorami budynki o różnym przeznaczeniu gospodarczym. Zabudowania chłopskie oznaczone zostały kolorem czarnym, natomiast zabudowania miejskie, dworskie i przemysłowe kolorem czerwonym. Takie zastosowanie kolorów zwiększyło czytelność mapy. Dzięki temu z łatwością można zlokalizować rozmieszczenie obiektów o charakterze przemysłowym. Nie było ich wiele, ale istniały już w tym czasie: cynkownia, kuźnica, cegielnia i młyn nad rzeką. Oczywiście, nie wszystkie obiekty przemysłowe istniejące w tym czasie zostały uwzględnione na mapie; autor umieścił na niej jedynie te, które wchodziły w skład majątku Sielce. Przekształcały się one w późniejszych latach, wraz z industrializacją tych terenów, w większe zakłady przemysłowe.

Równie starannie wyrysowane i pokolorowane zostały parcele gruntów. Wiele z nich ma oznaczenia literowo-cyfrowe. Prawdopodobnie do mapy była dołączona dokumentacja zawierająca dodatkowy rejestr. Poszczególne pola oznaczono kolorami żółtym i różowym, ogrody wyróżnione zostały zieloną barwą, pastwiska – jasnozieloną, a lasy ciemnoszarą⁵. Największe skupisko pól uprawnych znajdowało się na zachód i północ od dworu i wsi Sielce. Tereny podmokłe i nadrzeczne były wykorzystywane jako pastwiska, a dookoła wioski królowały ogrody. Na Górze Jeneralskiej pola podzielone są na niewielkie spłachetki, prawdopodobnie były to uprawy chłopów. Na próżno dzisiaj szukać na mapie nazwy tej górki, położonej na południowy wschód za Kopalnią Sosnowiec. Z nazwą Góra Jeneralska wiąże się

⁴ J. Przemsza-Zieliński: *Sosnowiec znany i nieznan. Leksykon nazw miejscowych od A do Z*. Wyd. 2 popr., rozsz. i uzupeł. Sosnowiec 1997, s. 153.

⁵ A. Konias: *Odzyskana mapa ...*, s. 3.

historia jednego z dawnych właścicieli Sielca. Na początku XIX wieku właścicielem tych dóbr był pruski generał kawalerii, Schimmelpfenig von der Oye. Był postacią kontrowersyjną, budząca ciekawość okolicznych mieszkańców. Jego konne wycieczki na pobliską górę wywoływały wśród ludzi zdziwienie. Generał po śmierci kazał się pochować na szczycie tego wzniesienia, razem z ulubionym koniem i psem. Od tego czasu szczyt ten zaczęto nazywać Jeneralską Górą⁶. Wiele jest takich miejsc na mapie, których nazw nie znajdziemy już we współczesnym obrazie miasta. Nic nie pozostało z nieprzebytych lasów, pełnych zwierzyny łownej, okalających niewielkie wioski, które teraz są dzielnicami miasta. Nie wiadomo też co oznaczały umieszczone na mapie nazwy takie jak: *Kafkowizna*, *Berkowizna*, *Bodziosko* czy *Michalczka*. Być może nazwy te pochodziły od nazwisk dawnych mieszkańców i odeszły wraz z nimi w zapomnienie.

Sieć dróg, wyrysowana na brązowo, również w niewielkim stopniu przypomina stan obecny. Dobrze widoczna jest prosta, główna droga biegnąca od Małobądza po Modrzejów, łącząca Będzin z Mysłowicami. Przy drodze, na granicy pól sieleckich i lasów należących do majątku, zaznaczona jest karczma, która nazywała się *Zazdrość*⁷. Druga karczma znajdowała się przy dużej, w ówczesnym czasie, wsi Pogoni. Na mapie wieś ta znajduje się na północny-zachód od dworu Sielce. Została wyrysowana bardzo schematycznie, nie wchodziła w skład majątku więc przedstawiona jest jedynie w zarysie.

Najbardziej na południe położone jest na *Mappie*... miasteczko Modrzejów, należące także do dóbr sieleckich. Jego zabudowania - podobnie jak zabudowania przemysłowe i dworskie - zostały podkreślone kolorem czerwonym. Poszczególne budynki mają oznaczenie literowo-cyfrowe, co jednak nic nie mówi o ich przeznaczeniu. Informacja ta zaginęła prawdopodobnie razem z rejestrem. Ta miejscowość nie rozbudowała się, a później została włączona do intensywnie rozwijającego się Sosnowca.

Obecna nazwa miasta pochodzi od niewielkiej wioski Sosnowice, położonej na południowy zachód od zabudowań dworu Sielce, oddzielonej od niego dużą połącją lasu. W kilka lat, zwłaszcza po wybudowaniu linii kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i dworca kolejowego, ta mała osada przekształciła się w spore miasto, w niedługim czasie wchłonęła okoliczne wioski i stała się największym przemysłowym

⁶ I. Łęczek: *Sosnowiec historia. Daty – fakty – ludzie – firmy*. Sosnowiec 2005.

⁷ J. Przemsza-Zieliński: *Sosnowiec znany i nieznanany*...

miastem Zagłębia. Na opisywanej mapie jednak nie ma jeszcze nitki kolei, gdyż pomiarów terenowych dokonano 7 lat przed jej wybudowaniem.

Bez wątplenia jeszcze wiele innych ciekawych informacji i historii skrywa omawiana mapa. Jest ona bowiem świadectwem zagospodarowania tych ziem i źródłem informacji o lokalizacji budynków, dróg i osiedli w II połowie XIX wieku.

**I. Nowak *A found map. Cartographic collection*
of Library of Faculty of Earth Sciences, University of Silesia**
Summary

A manuscript map made in 1850 depicting the Sielec area, especially the territory that nowadays belongs to Sosnowiec, belongs to the Library of Faculty of Earth Sciences' collection at the University of Silesia. It is a precious historical source as a testimony of land development and source of information about localization of the buildings and roads in the second half of XIX century. The work includes descriptions of designations used on the map, detailed reports of Sielec territory, its history and its comparison to contemporary districts of Sosnowiec.